

DE VRIJHEID VAN ONDERWIJS

Public Law Collection

De reeks 'Public Law Collection' komt tot stand in samenwerking met het Leuven Centre for Public Law (KU Leuven) en bundelt in de eerste plaats de resultaten van het onderzoek aan het Centrum.

DE VRIJHEID VAN ONDERWIJS

Johan LIEVENS

 intersentia
Antwerpen – Cambridge

Dit manuscript werd afgerond op 20 december 2018.

De vrijheid van onderwijs
Johan Lievens

© 2019 Intersentia
Antwerpen – Cambridge
www.intersentia.be

Coverafbeelding: Francesco Bergamini, The Schoolroom © Christie's Images /
Artothek / Archivi Alinari

ISBN 978-94-000-1053-6
D/2019/7849/43
NUR 823

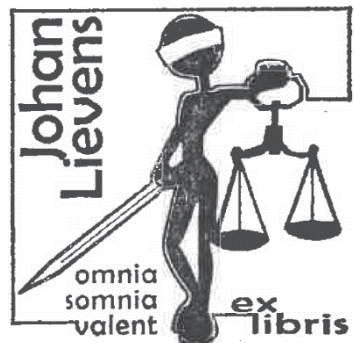

Alle rechten voorbehouden. Behoudens uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande toestemming van de uitgever.

Ondanks alle aan de samenstelling van de tekst bestede zorg, kunnen noch de auteurs noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze uitgave zou kunnen voorkomen.

Voor Zoé,

Elke droom telt

DANKWOORD

Omnia somnia valent. Elke droom telt. Dat de woorden een spreuk werden, dank ik aan mijn vader, die me bij het behalen van mijn diploma van master in de rechten een *ex-libris*-stempel schonk. De woorden vond hij in een artikel op de weblog die ik als tiener bijhield. De idee, gegroeid in een zomer vol jeugdwerk, was er een van bewondering: in een samenleving maakt elk engagement een verschil, telt elke stem, is elke warme droom het waard te worden nagestreefd.

Een doctoraatsproefschrift, waarvan dit boek het resultaat is, sluit aan bij die filosofie. Ondanks de ene naam op de kaft is doctoreren in wezen een ploegsport. Velen hebben hun stempel gedrukt op dit werk. Elk bemoedigend woord, elk duwtje in de rug, elke uitwisseling van ideeën is daarbij van tel geweest.

Ik ben in het bijzonder dankbaarheid verschuldigd aan mijn beide promotoren, die elkaar als een perfecte tandem hebben weten aan te vullen. Professor Stefan Sottiaux gaf me alle vertrouwen zelf het stuur in handen te nemen en mijn eigen weg te gaan – ook letterlijk, toen ik mijn plannen voor een LL.M. in de VS voorlegde – zonder dat ik er evenwel ooit alleen voor kwam te staan. Professor Kurt Willems heeft zich de hele route een bijzonder waardevolle tweede stuurman getoond: niet alleen beschikbaar voor onderwijsrechtelijk overleg, maar ook voor coachende ondersteuning wanneer het even bergop ging. Nog enkele andere professoren verdienen een specifieke vermelding. Professor Koen Lemmens, die me met zijn scherpe betogen steeds bij de les heeft gehouden, professor Miek Laemers, die bereid was een kritische blik van over de landsgrenzen te bieden en professor Adriaan Overbeeke, wiens betrokkenheid ik erg waardeer.

Een boek ontwikkelt zich niet in het luchtledige, maar steunt op de inzet van velen. Dit werk steunt mede op de al te vaak onzichtbare dagdagelijkse ondersteuning van mensen als Marina, Sara, Jessica en Greet. Ook aan hen, en aan alle collega's die onze faculteit en bibliotheek dag in dag uit draaiende houden een oprecht woord van dank.

Ik heb het geluk gehad dat ik tijdens mijn verblijf aan De Valk, de Leuvense rechtsfaculteit, het samenvloeien van verschillende instituten in een eengemaakt Leuven Centre for Public Law mocht meemaken. Professor Benoit Allemeersch, wiens voorzitterschap samen met mijn doctoraatstraject tot een einde kwam, ben ik erg dankbaar voor de constructieve en ambitieuze samenwerking. Zowel ten

aanzien van de ‘oude’ collega’s uit het Instituut voor Constitutioneel Recht als ten aanzien van de ‘nieuwe’ van de eengemaakte afdeling hoop ik oprecht dat mijn afzwaaien geen eindpunt is, maar slechts een komma die voorafgaat aan levenslange vriendschappen. Voor de lunches, de uitstapjes, de kantoordiscussies, het plannen van onderwijs- en onderzoeksprojecten, de steun, de vriendschap: bedankt.

I would not be where I am, nor who I am, had I not been able to spend a full year at Harvard Law School, where I met some of the most inspiring people. This PhD is as much rooted in that experience as it is in my time in Leuven. Without my Frank Boas and Fulbright scholarships that dream would not have been possible. Without the friendship of Matilda, Anna, Bea, Carlos, Ana-Maria and many others it would not have been the dream it was.

Aan het eind van een dankwoord rest enkel liefde. Liefde voor mijn ouders. Liefde voor mijn broers en zussen, mijn neefjes en nichtjes. Liefde voor de warme groep vrienden waarop ik steeds kon en kan rekenen, ook als dit proefschrift of andere zorgen me wat te lang van de radar deden verdwijnen. Elke droom telt. Elk van jullie telt. Bedankt.

SAMENVATTING

Dit werk gaat na in welke mate de vrijheid van richting, *i.e.* de vrijheid van onderwijsverstrekkers om de inhoud van hun onderwijs en de pedagogische methode te bepalen, als onderdeel van de grondwettelijk gewaarborgde vrijheid van onderwijs beperkingen oplegt aan de Vlaamse decreetgever wanneer die regulerend optreedt ten aanzien van het onderwijs.

In een eerste deel worden de historische wortels en ontwikkelingen van de onderwijsvrijheid blootgelegd op basis van rechtshistorisch onderzoek. De vrijheid van onderwijs werd in 1831 in de Belgische Grondwet ingeschreven als reactie op het activistisch en centralistisch onderwijsbeleid van de Nederlandse, Franse en Oostenrijkse heersers. De vrijheid om onderwijs aan te bieden primeerde daarbij op het recht om onderwijs te volgen en op de zogenaamde passieve onderwijsvrijheid om te kiezen wat voor onderwijs men voor zijn kinderen wenst. Het legaliteitsbeginsel dat een optreden van de wetgever vereist inzake onderwijsregulering versterkte de onderwijsvrijheid, doordat het een activistisch optreden van de monarch en de regering kon beletten. Zo overtuigd de constituanten in 1831 voor onderwijsvrijheid opteerde, zo groot was de verdeeldheid over de concretisering van het grondrecht eens een onderwijsbeleid moest worden uitgetekend.

In twee schoolstrijden (1879-1884, 1951-1958) stonden levensbeschouwelijk rechts (katholieken, christendemocraten) en levensbeschouwelijk links (liberalen, socialisten) lijnrecht tegenover elkaar over de rol van de overheid als onderwijsverstrekker, de plaats van levensbeschouwing in het (officieel) onderwijs en de mogelijke subsidiëring van het vrij onderwijs. Het compromis dat met het Schoolpact van 1958 uit de bus kwam, vertrok van de vrije keuze van de ouders (de passieve onderwijsvrijheid) en een gelijkere subsidiëring van het vrij onderwijs. De beginselen uit het Schoolpact zouden in 1988 grotendeels in de Grondwet worden opgenomen. Daarmee werd een resem nieuwe grondrechten op gelijke hoogte gebracht met de vrijheid van onderwijs, onder andere het recht op onderwijs. Een afweging tussen voortaan gelijke grondrechten is sindsdien noodzakelijk. Door het Grondwettelijk Hof (toen nog Arbitragehof) de bevoegdheid te verlenen over artikel 24 van de Grondwet is die balanceringsoefening gejuridiseerd.

In een tweede deel wordt stilgestaan bij de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof met betrekking tot de vrijheid van richting, zoals die zich sinds 1988 heeft ontwikkeld. Twee basislijnen komen daarin naar voren. Enerzijds blijkt hoe het Hof met betrekking tot het gefinancierde, gesubsidieerde en erkende onderwijs de invoering van dwingende minimumdoelstellingen (eindtermen, *socles de compé-*

tences) aanvaardt om de kwaliteit en de gelijkwaardigheid van het met overheidsmiddelen verstrekte onderwijs te bewaken, evenals de waarde van de studiebewijzen die autonoom door de scholen kunnen worden uitgereikt. Gaan de doelen verder dan het absolute minimum, dan *raken* ze de onderwijsvrijheid evenwel en moet, om een *schending* van de Grondwet te vermijden, in de mogelijkheid worden voorzien voor onderwijsverstrekkers met een specifiek pedagogische of levensbeschouwelijke insteek om afwijkende eindtermen te laten aannemen die beter aansluiten bij het eigen project.

Anderzijds aanvaardt het Hof een regulering van het huisonderwijs, het met eigen middelen verstrekte onderwijs in familiekring of in privéscholen. De Vlaamse Gemeenschap en de Franse Gemeenschap onderwerpen wie huisonderwijs volgt aan een controle van de onderwijsinspectie en aan een verplichte deelname aan centrale examens. Een tweevoudige negatieve inspectiecontrole of een tweevoudig niet slagen voor de examens resulteert in een gedwongen inschrijving in het reguliere onderwijs. Het Grondwettelijk Hof stoelde zijn verantwoording in enkele karig gemotiveerde arresten op het recht op onderwijs en het belang van het kind, dat een ingrijpen in de vrijheid van onderwijs zou rechtvaardigen. De vrijheid van onderwijs, in het bijzonder de vrijheid van richting, vervaagt daardoor.

De evoluerende rechtspraak van het Grondwettelijk Hof leidt tot de vaststelling dat de vrijheid van richting, als onderdeel van de actieve vrijheid van onderwijs, onder druk staat. Rechter en decreetgever evolueren in een richting waarbij de overige grondrechten uit artikel 24 van de Grondwet lijken te primeren op de onderwijsvrijheid: het recht op onderwijs, de passieve vrijheid van onderwijs, het gelijkheidsbeginsel en het legaliteitsbeginsel. De overheid trekt het laken inzake onderwijs steeds strakker naar zich toe, ten koste van de inrichtende machten, onderwijskoepels en onderwijsnetten, onder het goedkeurende oog van de hoogste rechters – Grondwettelijk Hof en Raad van State. Dit werk voorziet in verschillende interpretatiekaders om die evolutie als grondwettig, dan wel als ongrondwettig te evalueren. In de eerste plaats kan men ervan uitgaan dat de onderwijsvrijheid radicaal achterhaald is (opgegeten door de eigen kinderen en/of het primaat van de politiek, om pedagogische of politieke redenen die dit boek overstijgen). Die evolutie kan men als een *onrechtmatige* lezing van de Grondwet kaderen. Voor een radicale betekenisverschuiving is een wijziging van de Grondwet vereist, volgens een procedure die voldoende waarborgen biedt op het vlak van democratie en legitimiteit. Nochtans is ook een creatievere lezing mogelijk, die een radicale betekenisverschuiving van de onderwijsvrijheid middels de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof kan legitimeren. Ter verantwoording daarvan kan gesteund worden op een – weliswaar gewaagde – interpretatie van artikel 22bis van de Grondwet, waarvan de wijziging in 2008 *impliciet* ook artikel 24 van de Grondwet zou hebben gewijzigd: de onderwijsvrijheid is dan voortaan ondergeschikt aan “het belang van het kind”, waarvan artikel 22bis van

de Grondwet vereist dat het de primaire overweging is in elke beslissing die het kind aangaat. Beide voorgaande scenario's gaan uit van een radicale betekenisverschuiving van de onderwijsvrijheid. Weliswaar is ook een derde scenario mogelijk, waarin de onderwijsvrijheid *niet* radicaal is veranderd. De huisonderwijsarresten waarin het Grondwettelijk Hof het belang van het kind schijnbaar automatisch en absoluut voorrang geeft op de onderwijsvrijheid zijn dan te klasseren als *accidents de parcours*. In de plaats van een radicale betekenisverschuiving is de onderwijsvrijheid slechts onderhevig aan een geleidelijke, teleologische herinterpretatie, waarbij rekening houdend met de bedoeling van de grondwetgever (anno 1831 en anno 1988) en met gewijzigde omstandigheden de vrijheid van onderwijs als volwaardig en evenwaardig grondrecht moet worden afgewogen tegenover de andere grondrechten die inzake onderwijs spelen. De arresten inzake onderwijsdoelen zijn en blijven ter zake dan richtinggevend om de onderwijsvrijheid juridisch te vatten, eerder dan de huisonderwijsarresten.

Tot slot wordt stilgestaan bij drie actuele ontwikkelingen. In elk van de drie casestudies is ruim overheidsoptreden mogelijk als we zouden uitgaan van de flexibiliteit die het Grondwettelijk Hof aan de dag legde in het beoordelen van de grondwettigheid van de regulering van het huisonderwijs. Gaan we evenwel uit van de nood aan een balanceringsoefening tussen evenwaardige grondrechten – onderwijsvrijheid, keuzevrijheid, recht op onderwijs, gelijkheid en legaliteit – dan worden in elke casestudy enkele grenzen zichtbaar op basis van de proportionaliteitstoets. De eerste casestudy betreft de modernisering van het secundair onderwijs en de nieuwe generatie onderwijsdoelen. Beide laten zich vanuit de onderwijsvrijheid als gematigde, voorzichtige evoluties evalueren. De mogelijke invoering van centrale examens vormt een tweede actuele casus. Daarbij zijn verschillende toetsvormen op een continuüm te plaatsen. Waar gevalideerde *bottom up* ontwikkelde toetsen die enkel in het kader van de kwaliteitszorg worden gehanteerd, als proportionele inperking op de onderwijsvrijheid kunnen worden beschouwd, vormt een centraal ontwikkelde, dwingende toets met een determinerende impact op de uitreiking van studiebewijzen een zware ingreep in de onderwijsvrijheid. Tot slot wordt stilgestaan bij de mogelijke inperking van de vrijheid van het levensbeschouwelijk onderricht en de eventuele invoering van een neutraal vak over burgerschap en filosofie. De mate waarin – zowel qua tijdsbestek als qua inhoud – de levensbeschouwelijke instanties meester blijven over de aan het levensbeschouwelijk onderricht voorbehouden lesuren is daarbij determinerend, evenals de mate waarin eventuele onderwijsdoelen inzake burgerschap en ethiek waardegeladen zouden zijn. Hoe waardegerichter de doelen, hoe groter de geboden voorzichtigheid.

AFKORTINGEN

ARGO	Autonome Raad voor het Gemeenschapsonderwijs (ARGO); nu “GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap”
aso	algemeen secundair onderwijs
bso	beroepssecundair onderwijs
CE1D	<i>certificat du premier degré de l’enseignement secondaire</i>
CEB	<i>certificat d’études de base</i>
CESS	<i>certificat d’enseignement secondaire</i>
CPC	<i>cours de philosophie et de citoyenneté</i>
CSO	Codex Secundair Onderwijs
DBO	decreet basisonderwijs
DVO	Dienst voor Onderwijsontwikkeling
ECRM	Europese Commissie voor de Rechten van de Mens
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden
GO!	GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap; gemeenschapsonderwijs; voorheen “rijksonderwijs”
IPOC	Interprovinciaal Oudercomité
IVRK	Verdrag van 20 november 1989 inzake de rechten van het kind
kso	kunstsecundair onderwijs
LEF	(vak over) levensbeschouwing, ethiek en filosofie
NCVD	Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie
NSKO	Nationaal Secretariaat voor Katholiek Onderwijs, later VSKO en SeGEC
OD	Onderwijsdecreet, decreet betreffende het onderwijs
OVSG	Onderwijskoepel van steden en gemeenten
POV	Provinciaal Onderwijs Vlaanderen
SeGEC	<i>Secrétariat Général de l’Enseignement Catholique</i>
SERV	Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
tso	technisch secundair onderwijs
Vlor	Vlaamse Onderwijsraad
VSKO	Vlaams Secretariaat van het Katholiek Onderwijs, sinds 31 juli 2015 “Katholiek Onderwijs Vlaanderen”
VVKSO	Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs

INHOUD

<i>Dankwoord</i>	vii
<i>Samenvatting</i>	ix
<i>Afkortingen</i>	xiii

ALGEMENE INLEIDING.	1
--------------------------	---

1. Situering	1
2. Kadering en afbakening	3
2.1. De vrijheid van onderwijs in de Belgische Grondwet	3
2.2. Het ruimere grondwettelijk kader en het actuele onderwijs- landschap	10
3. Onderzoeksvraag en onderzoeksmethode.	14
4. Plan.	16

DEEL 1. DE VRIJHEID VAN ONDERWIJS, VAN VROEGER TOT NU ...	19
---	----

Hoofdstuk 1

Vóór 1830: van privaat initiatief tot “aanhoudende zorg voor de overheid” ...	23
---	----

1. Oostenrijkse heerschappij (1715-1795)	23
2. Franse overheersing (1794-1815)	25
3. De Hollandse periode (1815-1830)	27

Hoofdstuk 2

1830-1879: “liberté en tout pour tous”	31
--	----

1. De grondwettelijke verankering van de vrijheid.	31
2. De kwestie van de “surveillance”	33
3. Betekenis van de vrijheid	40

Hoofdstuk 3

De Eerste Schoolstrijd: om de schone ziel van ’t kind	43
---	----

1. De eerste wetgeving.	43
2. De Liberale Partij aan de macht en de Eerste Schoolstrijd	52
3. De Katholieken aan de macht	65
3.1. De derde organieke wet op het onderwijs	65

3.2. De wet-Schollaert	68
3.3. De schoolbon en de leerplicht	70
3.4. Terugblik op 30 jaar katholiek bewind	74
Hoofdstuk 4	
Stilte voor de (tweede) storm tijdens het interbellum	77
1. Nationale eenheid	77
2. Coalitieregeringen	79
3. 1940-1950: oorlog en Koningskwestie	83
Hoofdstuk 5	
De Tweede Schoolstrijd, het Schoolpact en de schoolvrede (1950-1958)	85
1. De christendemocratische wetten-Harmel I en II (1951-1952)	85
2. De paarse wet-Collard (1955)	92
3. Het Schoolpact (1958) en de schoolpactwet (1959)	97
3.1. Het Schoolpact: algemene beschouwingen	98
3.2. Krachtlijnen van het Schoolpact	101
3.3. Wetgeving na het Schoolpact	110
4. Evaluatie	114
Hoofdstuk 6	
De grondwetswijziging van 1988	117
1. Defederalisering van de bevoegdheid voor onderwijs	117
2. Het nieuwe artikel 24 van de Grondwet	119
3. Een grondwettelijke waarborg ter vervanging van een politieke waarborg	130
Tussenbesluit: De vrijheid van onderwijs in historisch perspectief	133
DEEL 2. DE VRIJHEID VAN RICHTING ONDER DRUK?	137
Hoofdstuk 7	
Eindtermen en ontwikkelingsdoelen	141
1. De wortels van de eindtermen	142
1.1. De wortels van de eindtermen in het Schoolpact	142
1.1.1. Procedureel: goedkeuring leerplannen	143
1.1.2. Inhoudelijk: van minimumleerplan tot eindtermen	145
1.2. De kwaliteitsdriehoek	146
A. Inspectie	148

B.	Begeleidingsdiensten	151
C.	Minimale leerinhouden: eindtermen	152
1.3.	Flankerende evoluties	153
2.	Eindtermen en ontwikkelingsdoelen	156
2.1.	Eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor het basisonderwijs (1995).	158
2.1.1.	Het concept van de eindtermen.	158
A.	Uitgangspunten.	158
B.	Soorten doelen	161
(i)	Leergebiedgebonden en vakgebonden eindtermen	162
(ii)	Leergebiedoverschrijdende en vakoverschrijdende eindtermen	164
(iii)	Ontwikkelingsdoelen	169
(iv)	Eigen doelen.	173
2.1.2.	De procedure van totstandkoming	178
A.	De Dienst voor Onderwijsontwikkeling: voorbereidings- en concretiseringsfase	178
B.	De Vlaamse Onderwijsraad: adviseringsfase.	180
C.	De Vlaamse regering en de Vlaamse Raad: beslissings- en bekrachtigingsfase.	181
2.1.3.	Verantwoording: “Wie betaalt, bepaalt”	187
2.1.4.	De vrijheid van onderwijs in het debat over de eindtermen basisonderwijs	190
A.	Eigen roem stinkt: ongenueanceerde lof voor het eigen werk vanwege DVO en minister	191
B.	De rol van de onderwijsverstrekkers: een vrijheid van methode?	193
C.	De omvang van de eindtermen	196
D.	Leergebiedoverschrijdende eindtermen	197
E.	De afwezigheid van een afwijkingsmogelijkheid	197
F.	De ontwikkelingsprocedure en de onderwijsvrijheid.	200
2.2.	Eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor het secundair onder- wijs (1996).	201
2.2.1.	Het concept van de eindtermen verfijnd	203
2.2.2.	De procedure van totstandkoming	208
A.	DVO en Vlor: voorbereidings- en adviseringsfase	208
B.	Vlaamse regering en Vlaams Parlement: beslissings- en bekrachtigingsfase.	209
2.2.3.	Verantwoording.	211
2.2.4.	Parallele bepalingen met betrekking tot de klassenraad en de leerplannen.	213
2.2.5.	De vrijheid van onderwijs in het debat over de eindtermen secundair onderwijs	215

2.3.	Beroepen tot vernietiging bij het Arbitragehof	220
2.3.1.	Arbitragehof 18 december 1996, nr. 76/96: de eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor het kleuteronderwijs en gewoon lager onderwijs	220
A.	Inleiding	220
B.	Het wijzigingsdecreet en de vrijheid van onderwijs	222
C.	Het bekrachtigingsdecreet en de vrijheid van onderwijs	225
D.	Het wijzigingsdecreet en het legaliteitsbeginsel	230
2.3.2.	Arbitragehof 18 februari 1998, nr. 19/98: de eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor de eerste graad van het gewoon secundair onderwijs	232
2.3.3.	Afwijkingsmogelijkheid	238
A.	Het decreet van 15 juli 1997 betreffende een afwijkingsprocedure voor de ontwikkelingsdoelen en eindtermen.	239
B.	Het decreet van 15 juli 1997 tot bekrachtiging van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs	244
2.4.	Verdere evolutie	247
2.4.1.	Decreet basisonderwijs (1997)	247
2.4.2.	Vakoverschrijdende en attitudinale eindtermen: volwaardige erkenningsvoorwaarden.	249
2.4.3.	Themadecreet van 18 januari 2002: de eindtermen in het secundair onderwijs	252
A.	Vlor	253
B.	De juridische binding van de eindtermen en de leerplannen	254
C.	Conceptuele bijsturing: de specifieke eindtermen	256
2.4.4.	Kwalificatiedecreet van 30 april 2009: erkende beroepskwalificaties	259
A.	Een nieuw onderscheid: specifieke eindtermen en erkende beroepskwalificaties	259
B.	Een eigen totstandkomingsprocedure voor de erkende beroepskwalificaties	261
C.	Geen afwijkingsmogelijkheid van de erkende beroepskwalificaties.	264
D.	Het juridische statuut van de specifieke eindtermen en de erkende beroepskwalificaties	266
E.	Andere beschouwingen uit 2009	268
3.	De eindtermen getest: de concrete casus van Bais Rachel.	271
4.	In godsnaam: de positie van de levensbeschouwelijke vakken.	276
5.	Conclusie – et pour les francophones la même chose	280

Hoofdstuk 8

Huisonderwijs	285
1. Geen schoolplicht, maar leerplicht	288
2. De controle op het huisonderwijs in Vlaanderen en de Franse Gemeenschap	293
2.1. De eerste juridische instrumenten	293
2.1.1. Onderwijsdecreet XIV van 14 februari 2003	294
2.1.2. Besluit van de Franse Gemeenschapsregering van 21 mei 1999	298
A. Advies van de afdeling Wetgeving van de Raad van State genegeerd door de regering	298
B. Regeringsbesluit vernietigd door de Raad van State	300
2.2. Een tweeledige controle op het huisonderwijs	307
2.2.1. Toepassingsgebied	308
2.2.2. Tweeledig controlemechanisme	311
3. Beroepen tot vernietiging bij het Grondwettelijk Hof	314
3.1. Verzoekende partijen	314
3.2. Schorsingsberoep	315
3.3. Vernietigingsberoep	316
3.3.1. De vrijheid van onderwijs (en gerelateerde vrijheden)	317
A. Keuzevrijheid (passieve vrijheid)	320
(i) Principes en toepassing	320
(ii) Evaluatie	322
B. Pedagogische vrijheid	327
(i) Principes	327
(ii) Toepassing	328
(iii) Evaluatie	332
C. Gerelateerde vrijheden: vrijheid van meningsuiting, recht op eerbiediging privéleven, vrijheid van ere- dienst, recht op culturele en maatschappelijke ont- plooiing en vrijheid van vereniging	348
D. Conclusie	352
3.3.2. Het gelijkheidsbeginsel	353
A. De examens als resultaatsverbintenis	354
B. De modaliteiten van de centrale examens	358
C. Inwerkingtreding	360
D. Conclusie	361
3.3.3. Bevoegdheidsdispuut en taaldiscussie	362
A. Wat met in Brussel gedomicilieerde kinderen?	362
B. Wat met kinderen die schoollopen in het buitenland (in niet erkende instellingen)?	365

C.	Wat met anderstalige kinderen, bijvoorbeeld uit het buitenland?	366
D.	Conclusie	367
4.	Conclusie	369
DEEL 3. CASESTUDIES		377
Hoofdstuk 9		
Modernisering secundair onderwijs en nieuwe onderwijsdoelen		381
1.	Modernisering secundair onderwijs: voornaamste wijzigingen	382
1.1.	Basisonderwijs	383
1.2.	Eerste graad secundair onderwijs	386
1.3.	Tweede en derde graad secundair onderwijs	389
2.	Modernisering secundair onderwijs: evaluatie	391
3.	Onderwijsdoelen: voornaamste wijzigingen	399
3.1.	Conceptueel	400
3.2.	Procedure	403
3.3.	Formulering	404
3.4.	Kwaliteitscontrole en mogelijkheid tot afwijking	406
4.	Onderwijsdoelen: evaluatie	408
4.1.	Decreet onderwijsdoelen: algemeen	408
4.2.	Conceptueel	411
4.2.1.	Basisgeletterdheid en ‘gewone’ eindtermen	411
4.2.2.	De uitbreidingsdoelen Nederlands	415
4.2.3.	Specifieke eindtermen, andere doelen en het legaliteitsbeginsel	417
4.2.4.	Leerplannen en eigen doelen	420
A.	Letterlijke opname eindtermen en ontwikkelingsdoelen	420
B.	De positie van de leerplannen	421
4.2.5.	Curriculumdossier	422
4.3.	Procedure en formulering	424
4.3.1.	Procedure	424
4.3.2.	Formulering eindtermen: competentiegericht en vakoverschrijdend	426
4.3.3.	Formulering eindtermen: attitudes	428
4.3.4.	Formulering eindtermen: expliciet, doch sober en evalueerbaar geformuleerd	430
4.4.	Kwaliteitscontrole en mogelijkheid tot afwijking	432
4.4.1.	Inspectie van de onderwijsdoelen, niet van de leerplannen ..	432
4.4.2.	Inspectie <i>in abstracto</i>	434
4.4.3.	Procedure voor afwijkende eindtermen	438
5.	Conclusie: balanceren op een smalle richel	441

Hoofdstuk 10

Centrale toetsing	445
1. De Vlaamse Gemeenschap: gevalideerde toetsen	446
2. De Franse Gemeenschap: certificatieve proeven	451
3. De toetsen getoetst	458
4. Conclusie	466

Hoofdstuk 11

Levensbeschouwelijke doelen	469
1. Het statuut van het levensbeschouwelijk onderricht	470
2. Inperking van de levensbeschouwelijke vrije inhoud	478
2.1. Respect voor de mensenrechten en de onderwijsdoelen	478
2.2. Interlevensbeschouwelijke competenties	483
2.3. Vlaamse Gemeenschap: decreetvoorstel over godsdienstverge- lijkende wetenschap	486
3. Inperking levensbeschouwelijke ruimte: een <i>cours de philosophie et de citoyenneté</i>	487
4. Conclusie: onderwijs over levensbeschouwing en/of burgerschap, een kwestie van lef?	505
CONCLUSIE	511
1. De vrijheid van onderwijs: fundament van de Belgische Staat	513
2. De vrijheid begrensd: een paradoxale triptiek	516
3. Kroniek van een grondrecht	521
3.1. De vrijheid van onderwijs onttroond	521
3.2. De grondrechten als dekmantel	530
3.3. De dominantie van het Katholiek Onderwijs Vlaanderen in vraag gesteld	537
4. De onderwijsvrijheid: wat nu?	541
4.1. De betekenis van de onderwijsvrijheid	541
4.1.1. Scenario 1: een radicale betekenisverschuiving door middel van een grondwetswijziging	542
4.1.2. Scenario 2: een impliciete wijziging van de Grondwet	551
4.1.3. Scenario 3: een geleidelijke, teleologische evolutie	552
4.2. De actuele uitdagingen voor de onderwijsvrijheid: drie case- studies	553
5. Zijn het Schoolpact en de Grondwet verjaard?	557
<i>Bibliografie</i>	561

